

OSMANLIDAN CUMHURİYETE YOZGAT YÖRESİNDE KURULAN HAFTALIK PAZARLAR VE PANAYIRLAR

Yunus ÖZGER*

Özet

Pazar, mahalli ve küçük alışverişleri kapsarken; panayır bölgesel, ulusal ve yahut uluslararası alana hitap eden büyük pazarlardır. Osmanlı coğrafyasında panayır, devletin izniyle açılmıştır. Yozgat merkezde ilk haftalık pazar, Çapanoğlu Süleyman Bey'in girişimiyle 1793'te pazartesi günlerinde kurulmuştur. Pazar, iltizam sistemiyle genelde Bozok Sancak beyleri tarafından işletilmiştir. Sonraki dönemde Akdağmadeni, Budaközü ve Boğazlıyan'da da haftalık pazarlar açılmıştır. Bunun dışında Yozgat yöresinde geniş ticari hacimli panayır da kurulmuştur. Panayır ile ilgili eldeki mevcut en eski vesika, şimdilik 1855 tarihli. Panayırda çoğunlukla hayvan alım satımı yapılmakla beraber, el işi ve sanat ürünleri de satılmıştır. Salnamelere göre panayıra genelde yakın şehirlerden katılım olmuştur. Ancak bazen Maraş, Halep ve Şam gibi uzak yerlerden de buraya iyi cins atlar getirilmiştir. Panayırın güvenliğini sağlamak için idareciler yoğun çaba harcamışlardır. Panayıra sığır vebası, kuraklık ve bazı asayiş sorunları olumsuz etkilemiştir. Bu çalışmada yörede kurulan pazar ve panayır hakkında kısaca bilgi verilmiş, bölge ekonomisine katkısından söz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Panayır, Haftalık Pazar, Yozgat, Bozok.

THE WEEKLY MARKETS AND FAIRS ESTABLISHED IN YOZGAT REGION FROM THE OTTOMAN ERA TO THE REPUBLICAN PERIOD

Abstract

A market is a place of local and small scale shopping while a fair is a large market that covers a vast area in regional, national or international scales. The fairs were opened in the Ottoman territories upon the permission of the state. The first weekly bazaar, which was to be open on Mondays, in the center of Yozgat was established in 1793 with the initiative of Çapanoğlu Süleyman Bey. The bazaar was generally operated by the beys of the Bozok Sanjak. During the following years, other weekly markets were opened in Akdağmadeni, Budaközü and Boğazlıyan. In addition to weekly markets, a large fair with a considerable transactional volume was established in Yozgat region. The oldest document in the hand concerning the fair is dated 1855. Although the main trading goods were animals at the fair; handmade products and artifacts were also sold at the fair. According to yearbooks, the fair was generally attended by nearby cities. However, good breed horses were sometimes brought here from distant places like Maraş, Aleppo and Damascus. The administrators in Yozgat have made great efforts to ensure the safety of the fair. However, the fair was negatively affected time to time by some problems like cattle plague, drought and public disorders. In this research, the markets and fairs established in the region has been briefly introduced and their contribution to the regional economy has been evaluated.

Keywords: Fair, Weekly Market, Yozgat, Bozok.

* Prof. Dr. Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, E-posta: yunusozger@yahoo.com.

Giriş

Dünyaya geldiğinden beri hayatta kalabilme mücadelesi veren insanoğlu, ihtiyaç fazlası ürünleri ihtiyaç duyduğu ürünlerle takas etmek suretiyle ticaret kültürünü ortaya çıkarmıştır. Bu alış veriş gereksinimi başlangıçta mübadele usulüyle giderilirken; değerli metallerin değişim aracı olarak kullanılmaya başlamasıyla birlikte madeni para aracılığıyla karşılanmıştır. Üretim fazlası meta için uygun satış mekânları aranmış ve bunun neticesinde pazarlar ve panayırlar doğmuştur. Pazar kültürü, esasında şehirleşmenin önemli göstergelerinden biri olarak kabul görmüştür. Sosyolog Max Weber, pazarı bir bölgenin şehir sayılabilesinin şartları arasında göstermiştir. İslam tarihi araştırmacıları ise cami, hamam ve pazarın kentlerin üç önemli ögesi olduğunu söylemişlerdir (Metin, 2007, s.8-11). Böylece her iki kültürde pazar kentleşmenin vazgeçilmez temel unsuru sayılmıştır.

Pazar kelimesi, Türkçeye Farsça kökenli “bazar” teriminden geçmiştir. Sözlükte alıcı ve satıcıların ticaret maksadıyla belirli zamanlarda toplandıkları, üzeri açık kamu alanı yerler olarak tanımlanmaktadır. Panayır ise pazara göre daha geniş bir anlama sahiptir. Türkçeye Grekçe’den geçmiştir. Senenin belirli zamanlarında kurulan, uzak yörelerden getirilen eşya ve malların alış verişinin yapıldığı büyük pazarlardır (Kallek, 2007, s.194). Osmanlı döneminde panayırın kurulması, açılacak yerin tespiti ve yapılacak ticaretin hacmi fermanlarla belirlenmiştir (Küpeli, 1999, s.491). Diğer birçok yörede olduğu gibi Yozgat yöresinde de irili ufaklı çeşitli hafta pazarlarıyla birlikte bazı panayırlar açılmıştır.

A- Yozgat ve Çevresinde Kurulan Haftalık Pazarlar

Osmanlı arşiv vesikaları ve kaynak eserler tarandığında Yozgat’ın içinde bulunduğu Bozok Sancağı’nda muhtelif dönemlerde çeşitli mahalli pazarlarla birlikte iki ayrı panayır kurulduğu tespit edilmektedir. Bunlardan ilki Bozok pazarı olarak geçmektedir. Bu pazarla ilgili en eski belge 9 Nisan 1585 tarihli bir mühimme kayıdır. Rum Beylerbeyilerine ve Yeni il haslarının toprağında bulunan kadılara hüküm şeklindeki söz konusu vesika; yeri tam olarak tespit edilemeyen Furun tepe ya da Kuruntepe adlı mevkide inşa edilmiş bulunan mescidi tahrip edenlerin yakalanarak İstanbul’a gönderilmesiyle ilgilidir. Bahsi geçen mevki ise Bozok pazarı kurbunda yani yakınında olarak tarif edilmektedir (BOA. A. DVNS MHM. d. nr. 58 / 26). Bu mühimme kaydı, bölgede Bozok pazarı adıyla XVI. yüzyıl sonlarında bir pazar kurulduğunu göstermektedir. Buranın günümüz Yozgat merkezi olma ihtimali ise oldukça düşüktür. Çünkü Yozgat adı ilk defa 1575-1576 tahrirlerinde Baltı Nahiyesi’ne bağlı bir karye olarak geçmektedir. Yozgat’ın gelişmesi daha geç dönemlerde Çapanoğulları ile birlikte başlamıştır (Karaca, 2005, s.11).

1-Yozgat Haftalık Pazarı

Yozgat merkezinde haftalık pazar kurulması fikri ve teşebbüsü ilk olarak Cabbarzade [Çapanoğlu] Süleyman Bey tarafından 22 Şubat 1793 [11 Recep 1207] tarihinde gündeme getirilmiştir.¹ Süleyman Bey İstanbul'daki işlerini icra eden kethüdasına gönderdiği kaimede, kadimden beri karargâhları olduğunu söylediği Yozgat'ta herhangi bir pazar bulunmadığından, kasabanın fakara ahalsinin ihtiyaç duyduğu malzemeleri temin edemediğini dile getirmiştir. Halkın bu ihtiyaçlarını karşılamak için yaz kış demeden, zamanlı zamansız komşu belde ve kasabalara gitmekten başka çaresi olmadığını söylemiştir. Süleyman Bey, ahalinin bu haliyle *kemâl mertebe zahmet ve meşakkate* düştüklerini söyleyerek çözüm talep etmiştir.² Kethüdasından meselenin uygun bir zaman ve zeminde ve uygun bir dille Reisülküttap Efendi'ye iletilmesini ve bunun için gerekirse miri hazineye otuz kırık kuruş ödeme yapmasını istemiştir. Ardından sorunun mutlaka çözülmesi gerektiğini sıkıca tembihlemiştir.³ Cabbarzade'ye göre halkın sıkıntılarını giderecek çözüm; Yozgat merkezde haftada bir gün pazartesi günleri pazar kurulmasının sağlanmasıdır. Süleyman Bey, kaimenin alt kısmına düştüğü notta “...benim müriyyetli sultanım, bu pazar maddesinde *kâr u kisb dâiyyesinde değiliz, mutlak ahâlinin du'âsını celbe sa'ydır tanzîmine himmetleri me'mûldur...*” ifadelerini kullanmıştır (BOA. C. BLD, nr. 84 / 4152). Çapanoğlu, özetle pazar işini herhangi bir para kazanma düşüncesiyle gündeme getirmediğini, aksine halkın çektiği ıstırapın son bulması için uğraştığını beyan etmiş ve bunun yapılması halinde ahalinin hayır duasının alınacağını söylemiştir. Ayrıca Yozgat'ta herhangi bir pazar olmadığından söz etmesi, izni istenilen hafta pazarının Yozgat'ın ilk pazarı olduğunu göstermektedir.

Cabbarzade Süleyman Bey'in bu haklı talebi, birkaç ay sonra olumlu şekilde cevaplandırılmıştır. Yozgat'ta haftalık pazarın, pazartesi günleri kurulmasına onay verilmiştir. Bu kararı muhtelif kazalarda kurulacak pazarları gösteren 1848 tarihli defterden açıkça görebilmek mümkündür.⁴ Defterde Yozgat pazarının açılış tarihiyle ilgili olarak, *Bozok Sancağı'nda Kızılkoca Kazası'na tâbi' kazâ-ı mezbûrde haftada bir def'a isneyn gününde bâzâr açılması için verilen emr kâğıdı fî 2 L [Şevvâl] sene [1] 207* ifadesi yer almaktadır. Buradan açıkça Yozgat pazarının 13 Mayıs 1793 tarihinde verilen izinle haftada bir pazartesi

¹ Çapanoğlu Süleyman Bey ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Serkan Polat, “Yenilikçi Bir Ayan: Çapanoğlu Süleyman Bey”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara 2017.

² “... kasaba-ı mezbûre fukarâsı muktezâsı olan malzemelerinin rü'yeti hususu için eyyâm-ı şitâda ve sayfda vakitli vakitsiz etraf u eknâfta olan büldân ve kasabâta 'azimete muhtâc olmaları takrib-i kemâl mertebe zahmet ve meşakkate düşer olmalarıyla...” BOA. Cevdet Belediye (C. BLD), nr. 84 / 4152, 11 B 1207 [22 Şubat 1793].

³ “... fukarânın ed'îye- i hayriyelerine mazhar olacak mevâddan olmağın Re'isü'l-küttâb devletlü 'inâyetlü efendimiz hazretlerinin bir vakt-i neşât-ı 'aliyyelerinde ifâde buyurub cânib-ı mirîye otuz kırk gurus mal takdiriyle mi veyahut gayrisı tarikiyle mi olur...” BOA. C. BLD, nr. 84 / 4152, 11 B 1207 [22 Şubat 1793].

⁴ “... Bozok Sancağı'nda Kızılkoca Kazası'na tâbi' kazâ-ı mezbûrde haftada bir def'a isneyn gününde bâzâr açılması için verilen emr kâğıdı fî 2 L [Şevvâl] sene [1] 207...” BOA. A. DVN, nr. 39 / 17, 8 Şaban 1264 [10 Temmuz 1848].

günleri açıldığı anlaşılmaktadır. İlgili defter 1848 tarihli olduğuna göre 1793'te kurulan Yozgat pazarının 1848 tarihinde de aynen devam ettiği rahatlıkla söylenebilir. Yozgat pazarı, Çapanoğlunun bu girişimiyle çevre şehirlere göre oldukça erken tarihte açılmıştır. Mesela Kırşehir pazarı, Yozgat pazarından yaklaşık 55 yıl sonra 15 Temmuz 1802'den itibaren Cuma günleri kurulmaya başlamıştır. Bozok Sancağı'na bağlı Budaközü Kazası'nda 27 Aralık 1829'dan itibaren Perşembe günleri pazar kurulmuştur. Amasya'da 9 Mart 1834'te Cumartesi günleri pazar kurulmaya başlanmış ancak daha sonra çeşitli gerekçelerle haftalık pazar günü iki defa değişikliğe uğramıştır. İlkinde 1840 tarihinde Pazar gününe, iki yıl sonra Salı gününe alınmıştır. Günümüzde Yozgat'ın bir ilçesi olan Akdağmadeni'nde ise 11 Mayıs 1839'dan itibaren Pazar günleri pazar kurulmasına başlanabilmiştir (BOA. A. DVN. nr. 39 / 17). Bu kayıtlardan da açıkça anlaşılacağı üzere Yozgat, özellikle Çapanoğlu Süleyman Bey'in büyük gayretleriyle mamur hale getirilmeye çalışılmıştır. Ticaretin önemli bir enstrümanı olan haftalık pazarların kurulması komşu bütün yerleşim birimlerinden daha önce gerçekleşmiştir.

1793'te açılan haftalık pazar 1900'lü yılların başlarına kadar sürdürülmüştür. Ancak h.1325 [1907] tarihli Ankara Salnamesi'nden anlaşıldığına göre, bu tarihlerde haftalık pazar artık mevcut değildir.⁵ Salname verilerine göre gayet muntazam olan çarşısı ve ticari malzeme mağazaları pazara ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. İleriki yıllarda tekrar pazar kurulmaya başlamıştır. Günümüzde ise Yozgat şehir merkezinde Salı günleri yeni yapılan valilik binası yakınında, Çarşamba günleri ise Yozgat Anadolu Lisesi arkasında kapalı pazar yerinde olmak üzere haftada iki pazar kurulmaktadır.

Belgelerden anlaşıldığına göre Yozgat pazarı, Darphane-i Amire tarafından zapt ve idare edilen miri mukataalar arasında gösterilmiştir. Pazartesi günleri kurulan haftalık pazar her yıl birer yıllığına iltizam sistemiyle işletilmiş, mültezimliği ise genellikle Bozok sancak beylerine verilmiştir. Örneğin 1816 yılında Bozok Sancağı mutasarrıfı vezir Salih Paşa mültezim olmuştur.⁶ Birkaç yıl sonra Sultan II. Mahmut'un iradesiyle 9 Ekim 1820 tarihinden 27 Eylül 1821'e kadar bir yıllığına Bozok Sancağı mutasarrıfı ve Maadin-i Hümayun emini Vezir Seyyid Ahmed Paşa'ya verilmiştir.⁷ Pazarı bir dönem Nurullah Paşa işletmiştir (BOA. C. DRB. nr. 32/1580). Bozok bölgesinde Yozgat merkezin dışında dört pazar daha kurulduğu

⁵ "... Pazar günü: Ayrıca kurulur hafta pazarı yoktur fakat gayet muntazam olan çarşısı ve emtiâ-i ticâriye mağazaları gerek kasabanın gerek civârın te'min-i ihtiyacına kâfidir..." Bkz. Ankara Vilayeti Salnâmesi 1325, s. 239.

⁶ "...Yozgad kasabasında yevm-i isneynde bâzâr-ı hafta mukata'asını iki yüz otuz iki senesine mahsûben Bozok Sancağı mutasarrıfı vezir Salih Paşa hazretlerine der-'uhde ve ilzâm olunup ..." BOA. Cevdet Mâliye (C. ML), nr. 251 / 10366, 21 Cemâziyelâhir 1232 [8 Mayıs 1817].

⁷ "...Darphâne-i 'Âmire tarafından zabt u idâre olunan mukâtâ'ât-ı miriyyeden Bozok Sancağı'nda vâki' Kızılköy Kazası'na tâbi' Yozgad Kazası'nda yevm-i isneynde bâzâr-ı hafta mukâta'sını bin iki yüz otuz altı senesi Muharremi guresinden sene-i merkûme Zilhiccesi gâyesine değin bir sene-i kâmile zabt u rapt eylemek üzere hâlâ Bozok Sancağı mutasarrıfı ve Meâdin-i Hümayûn emini vezir-i mükerrerem sa'âdetlü Seyyid Ahmed Paşa hazretlerine ..." BOA. C. ML. nr. 453 / 18325, 29 Zilkâde 1235 [27 Eylül 1821].

tespit edilmektedir. Bunlardan en eski tarihli olan Kuşçu Köyü pazarıdır. 26 Kasım 1664 tarihli bir vesika, Kuşçu köyü pazarıyla ilgilidir.⁸ Akdağmadeni pazarı, 7 Mayıs 1839 tarihli izinden sonra⁹ Pazar günleri kurulmaya başlamıştır.¹⁰ Daha sonra 29 Temmuz 1868 tarihinde değişikliğe gidilmiş ve Perşembe günleri pazar kurulmaya başlamıştır.¹¹ Bozok Sancağı'na bağlı Budaközü Kazası'nda (Koç, 2013, s.562) ise 27 Aralık 1829'dan itibaren Perşembe günleri pazar kurulmaya başlanmıştır.¹² Ankara Vilayeti salnamelerine göre Boğazlıyan Kazası'nda 1907 yılında Cuma günleri haftalık pazar kurulmuştur (Ankara Vilâyeti Salnâmesi 1325, s. 244).

B- Yozgat ve Çevresinde Kurulan Panayırlar

Hafta pazarları dışında Yozgat bölgesinde ahaliye hizmet veren panayırlar da bulunmaktaydı. Ancak panayırların açılması birçok bürokratik işleme tabiydi. Panayırın mal ve işlem hacminin daralmaması için yakın bölgelerde tertip edilenler aynı tarihlere denk getirilmez, seri olarak birbirinin devamı olmasına dikkat edilirdi (Şen, 1996, s.11-20). Panayırların kurulacakları şehirlerin ticari açıdan önemli yerler olmaları gerekirdi. Birçok yabancı seyyah ve bazı araştırmacılar, Yozgat'ın ticari değer kazanmasını iki büyük yol hattı üzerinde bulunmasına bağlarlar. Bunlar, Amasya-Kayseri yolu diğeri ise Ankara-Tokat-Sivas yoludur (Karaca, 2004, s.155). Gerek arşiv vesikaları gerek salnameler ve seyyahların eserleri incelendiğinde XIX. yüzyılda Yozgat'ın ticari potansiyelinin panayır açılmasına elverişli olduğu görülmektedir. 1834 yılında yapılan nüfus sayımında, çoğunluğu Kayseri'nin muhtelif mahallerinden olmak üzere ticaret yapmak üzere Yozgat'ta 184 tüccar bulunmaktaydı. Tüccarlar, bezzazlıktan bıçakçılığa, tütüncülüğten, ayakkabıcılığa on üç farklı kolda iş yapmaktaydı. Bunlar arasında en fazla bezzaz bulunmaktaydı (Özger, 2016, s.139). Bu kadar farklı iş kollarında faaliyet gösteren iki yüze yakın tüccarın Yozgat'ta bulunması, şehrin ticari kapasite bakımından zenginliğini gösterir.

⁸ "... 'izzetlü ve sa'âdetlü sultânım hazretleri sağ olsun. Bozok Sancağı'nda Bozok Kazâsı'nda Kuşçu Karyesi'nde pazar düregeliüp perâkende olmağla hâli kalmış ..." BOA. Ali Emiri Sultan İbrahim (AE. SİBR), nr. 2 / 200, 7 Cemâziyelevvel 1075 [26 Kasım 1664].

⁹ "...tafsil olunduğu üzere Akdağmaden-i Hümâyûnu'nda hafta bazarı olmadığundan maden-i mezbûr derûnunda haftada bir yevm-i ahad'da bazâr ikâmesine müsa'âde-i seniyye erzân olunması ... fi 22 S(afer) sene 1255..." Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Akif Erdoğan, "18-19. Yüzyıl Osmanlı Panayırları ve Hafta Pazarlarına Dair Belgeler-I", OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), sayı 5, Ankara 1994, s. 87-88.

¹⁰ "...ma'den-i mezbûr derûnunda haftada bir yevm-i ehâdda bazâr olması için yazılan emr kâğıdı fi 26 Safer sene 1255..." BOA. A. DVN, nr. 39 / 17, 8 Şaban 1264 [10 Temmuz 1848].

¹¹ "...Ankara Vilayeti dâhilinde kâin Bozok Sancağı'na tabi Maden Kazası'nın merkez-i hükümeti olan nefsi-i Maden kasabasında beher hafta Penç-şembe günlerinde müceddeden bazar küşad olunması hususu..." Erdoğan, "18-19. Yüzyıl Osmanlı Panayırları ve Hafta Pazarlarına Dair Belgeler-I", s. 90.

¹² "... Bozok Sancağı'nda vâki' kazâ-ı mezbûrda beher penç-şembe günü ikâme olması için bazâr kâfidir. Fî gur-re-i Receb sene 1245 ..." BOA. A. DVN, nr. 39 / 17, 8 Şaban 1264 [10 Temmuz 1848].

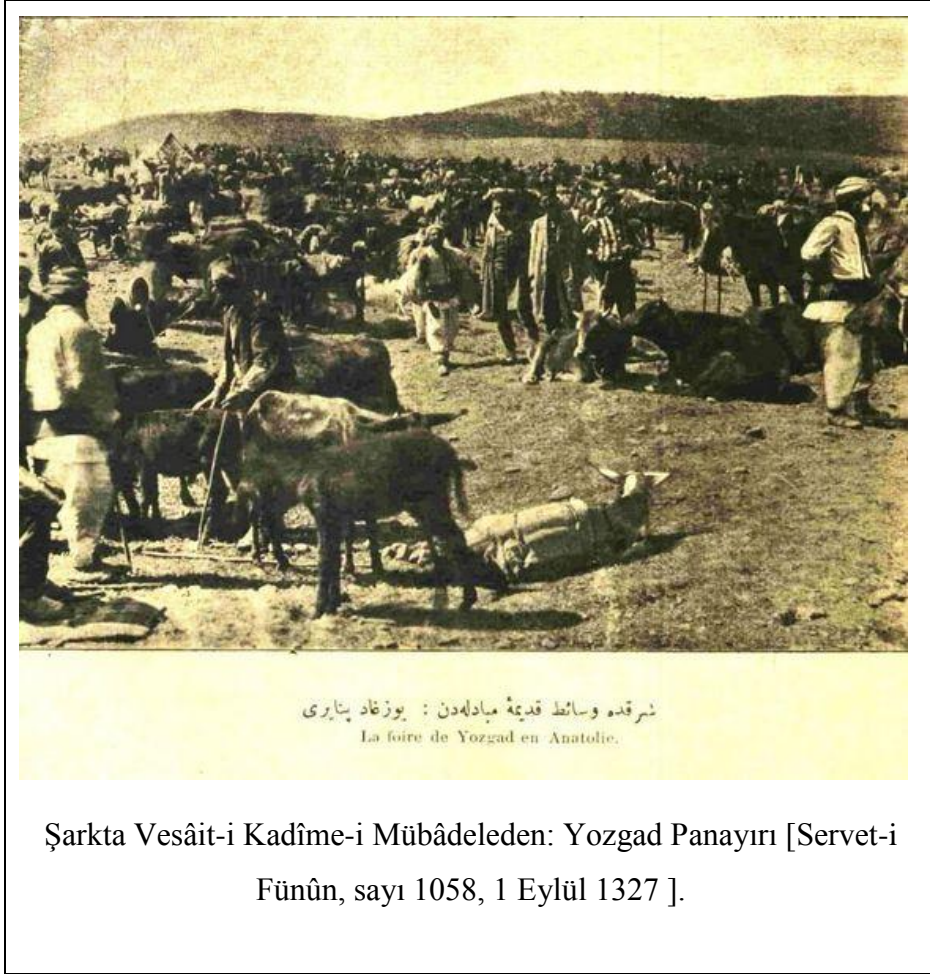
1. Yozgat Panayırı

Yozgat panayırıyla ilgili yapılan araştırmanın iki önemli problemleri vardır. Bunlardan ilki, ilk defa ne zaman ve kim tarafından kurulduğunun tespiti meselesidir. Yukarıda ifade edildiği gibi Yozgat hafta pazarının Çapanoğlu Süleyman Bey girişimiyle 1793'te açıldığı net olarak tespit edilebilmiştir. Ancak bölgesel nitelikli panayır için henüz bunu söylemek imkân dâhilinde değildir. Panayır ile ilgili mevcut en eski vesika şimdilik 1855 tarihli'dir.¹³ En azından 1855'te Yozgat panayırının açık olduğu kesindir. Araştırmanın ikinci mühim problematiği ise panayırın adı ve buna bağlı olarak kurulduğu yer meselesidir. Evvela şunu ifade etmeliyiz ki Osmanlı literatüründe “pazar” ve “panayır” terimleri bazen birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bu durum, sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Öyle ki arşiv vesikalarında geçen pazar kelimesini panayır ile eş anlamlı olarak kabul ettiğimizde Yozgat'ta Kuşçu köyünde kurulan pazarı, panayır olarak kabul etmek zorunda kalırız. Hâlbuki Kuşçu belirtilen tarihte küçük bir köydür ve burada kastedilen küçük çaplı bir pazardır.

Yozgat'ta düzenli olarak tertip edilen panayırının adı bazı belgelerde *Yozgat panayırı*, bazılarında ise Yozgat panayırı denildikten sonra parantez içinde “Köhne panayırı” şeklinde geçmektedir. Mesela H.1308 tarihli [1891] Ankara Salnamesi'nde durum aynen böyledir. Salnamede “... *Yozgat kasabasında Haziran'ın ibtidasından Temmuz beşe kadar (Köhne panayırı) namıyla güşad edilen pazar pek revaçlıdır...*” (Ankara Vilâyeti Salnâmesi 1308, s. 283). Salnamede Yozgat kasabasında açıldığı ifade edilen panayırın “Köhne panayırı” adını taşıdığı anlaşılmaktadır. Sorgun İlçesi'nin eski adının “Köhne-i Kebir” olması ve eskiden orada da panayır kurulduğunun bilinmesi; bahsedilen panayırın Yozgat'ta mı yoksa Sorgun'da mı kurulduğu sorusunu akla getirmektedir. H.1311 tarihli [1893] ve H. 1322 tarihli [1907] Ankara Salnamelerindeki bilgiler de hemen hemen aynıdır. 1893 tarihli salnamede; “...*Yozgad kasabasında Haziran ibtidasından Temmuz başına kadar (Köhne panayırı) namıyla güşad edilen...*” (Ankara Vilâyeti Salnâmesi 1311, s. 283-284) şeklinde tanımlanan panayırın adının köhne panayırı olduğu ifade edilir ama Yozgat kasabasında kurulduğu söylenir. 1907 tarihli salnamede ise “...*kasabanın kısm-ı şarkisinde Haziran'ın ilk haftasından Temmuz on beşine kadar (Köhne panayırı) namıyla bir panayır kurulur...*” (Ankara Vilâyeti Salnâmesi 1325, s. 239) denilerek, bu defa Yozgat merkezde şehrin doğu tarafında kurulduğu belirtilir. Şam'dan ticaret için 1907 yılında Yozgat'a gelen tüccarla ilgili şifreli bir arşiv vesikasında ise panayırdan doğrudan ve sadece “Yozgad Panayırı” (BOA. DH.

¹³ “... *Yozgad kasabası uttisâlinde kışad olunmakta olan panayırda ticâret yerinin çadırında leylen iki bin kuruşluk mikdârı bir dek eşyâ ahzına ictisâr eden ekrâddan ve sârik makûlesinden Hasan ve diğêr Hasan ile ...*” BOA. Sadâret Meclis-i Vâlâ Evrâkı (A. MKT. MVL), nr. 74 / 76, 27 Zilhicce 1271 [10 Eylül 1855].

ŞFR. nr.383/17) olarak söz edilir. Bu durum panayırın Yozgat merkezde kurulduğu iddiasını güçlendirmektedir. Yozgatlı meşhur şair Hüznî Baba'nın Yozgat Destanı'nda yer alan panayır ile ilgili sözleri de bu fikri teyit etmektedir.¹⁴

Panayırın Yozgat şehir merkezinde düzenlendiğini kuvvetlendiren diğer bir vesika, Ermeni olaylarıyla ilgili tedbir alınmasını isteyen fermana cevap olarak gönderilen resmi bir yazıdır. Yozgat mutasarrıflığınca irsal edilen ve Ankara Valisi Cevad Bey tarafından İstanbul'a aktarılan yazıda; Ermeni fesatçılarının panayır olumsuz etkilememesi için Yozgat'ta tedbirler alındığından söz etmektedir. Alınan tedbirlerden birinin "... panayır mahalli ile kasaba derununda geceli gündüzlü devriye kolları..." gezdirilmesidir.¹⁵ Devriyelerin panayır mahalli ve kasaba içlerinde dolaştırılması, panayırın kasaba içlerinde tertip edildiğini göstermektedir. Yine 1855 tarihli bir belgede panayır, *Yozgad kasabası ittusâlinde güşâd olunmakta* şeklinde

¹⁴ Hüznî Baba, Yozgat Destanı'nda şöyle der:

*Panayır meşhur denir her yanda
Keçi koyun deve at merkep manda
Siğır katur kalmaz hep gelir anda
Ticaretli haziranı Yozgad'ın*

S. Burhanettin Kapusuzoğlu, *Seferberlik Mahşeri Büyük Harpte Yozgat*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2016, s. 21.

¹⁵ "... panayır mahalli ile kasaba derununda geceli gündüzlü devriye kolları gezdirilerek mutabassırâne hareket edilmekte olduğu..." BOA. *Dâhiliye Nezâreti Tesri-i Muamelât Komisyonu (DH. TMİK. M)*, nr. 226/7, 23 Haziran 1322 [6 Temmuz 1906].

Özger, Y.

tanımlanır.¹⁶ Buradan Yozgat şehir merkezi bitişiğinde kurulduğu anlaşılır. Yine 1928 tarihli Yozgat Gazetesi, kuraklığın panayıra tesirini anlatırken *Haziran'ın on dokuzunda açılan şehrimiz panayırı* ifadesini kullanır (Yozgat Gazetesi, 1928, s.1) ve “şehrimiz” kelimesine dikkat çeker.

Panayırın kuruluş yeri hakkında hatıratlarda da bilgiler vardır. Yozgatlı tanınmış yazar ve şairlerden Abbas Sayar, “*Yozgat var, Yozgatlı yok*” adlı eserinde 1900’lü yıllarda anlatılan bir hatıratın yola çıkarak panayırdan söz etmektedir. Yazara göre: “... XIX. asrın ikinci yarısında Yozgat, değil Orta Anadolu’nun Küçük Asya’nın en güçlü şehri olmuştur... Orta Anadolu’nun en büyük panayırı Yozgat’ta kuruluyor. Halep’ten Şam’dan mal satmaya, mal almaya gelenler oluyor. Rahmetlik Bekir Çapanoğlu bir sohbet. Abbas Bey dedi. Senin bulunduğun handa (şimdiki özel idare lojmanı) kırk oda vardı. Yaz, panayır zamanı gelince bütün odalar Şam’dan Halep’ten gelen manifatura tüccarıyla dolardı. Ben bir yıl teke tek saydım. Yalnız ipekli kumaş satan on dört tüccar odası tespit ettim. Yalnız ipekli satarlardı...” (Sayar, 2007, s.38). Abbas Sayar’ın bu anlatımı, panayırın Yozgat’ın içinde yapıldığına işaret ediyor. Salnamelerde Halep ve Maraş’tan getirildiği ifade edilen ürünlere, bu defa Şam şehri de eklenmiş gözüküyor. Gerek salnameler gerek yukarıdaki diğer ifadeler birlikte değerlendirildiğinde; bahsedilen panayırın Yozgat merkezde kurulduğu açıkça anlaşılmaktadır. Ancak panayıra *Köhne* denilmesinin sebebi nedir? Sorusuna cevap şimdilik bulunamamaktadır.

Sorgun’da aynı adla bir panayırın kurulmuş olması mümkün müdür? Sorusunun da cevaplandırılması meseleyi vuzuha kavuşturacaktır. Eldeki arşiv vesikalarına bakıldığında Sorgun’da haftalık pazar ve panayır kurulması girişiminin ilk olarak 1910 yılında yapıldığı açıkça görülmektedir. Ankara Valiliği’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 30 Teşrinievvel 1326 [12 Kasım 1910] tarihli resmi yazıda mevzu; “...Sorgun Nahiyesi’nin merkezi olan Köhne-i Kebir karyesinde haftada bir def’a Cuma günleri pazar ve panayır küşâdı lüzûmuna dâir Yozgad Sancağı Meclis-i İdaresi’nden vârid olan mazbata...” şeklinde ele alınmıştır.¹⁷ Belgeden anlaşıldığına göre, Sorgun Nahiyesi’nin merkezi olan Köhne-i Kebir köyünde bu tarihe kadar ne haftalık pazar ne panayır kurulmamıştır. Açılması için ilk girişim 1910 yılı sonbaharında Yozgat İdare Meclisi tarafından yapılmıştır. Yozgat’ın idari olarak bağlı bulunduğu Ankara Valiliği de izin verilmesi için durumu dönemin Dâhiliye Nazırına

¹⁶ “... Yozgad kasabası ittisâlinde küşâd olunmakta olan panayırdaki ticâret yerinin çadırında leylan iki bin kuruluşluk mikdârı bir dek eşyâ ahzına ictisâr eden ekrâddan ve sârik makulesinden Hasan ve diğer Hasan ile ...” BOA. A. MKT. MVL. nr. 74 / 76, 27 Zilhicce 1271 [10 Eylül 1855].

¹⁷ “...Sorgun Nahiyesi’nin merkezi olan Köhne-i kebîr karyesinde haftada bir def’a Cum’a günleri pazar ve panayır küşâdı lüzûmuna dâir Yozgad Sancağı Meclis-i İdaresi’nden vârid olan mazbata Meclis-i İdâre-i Vilâyet ifâdesiyle leffen takdim kılınmağla muktezâsının ifâ ve inbâ buyrulması bâbında ...” BOA. Dâhiliye İrâde Dâhiliye (DH. İD), nr. 31 / 14, v.2, 20 Teşrinievvel 1326 [12 Kasım 1910].

yazmıştır. Bakanlık, Sorgun için yapılan öneriyi daha önce teklif edilmiş olan Zile panayırı ve Erzurum'un Yarımca köyü pazarının açılması önerileriyle birlikte ele almış ve tümüne tek bir cevap yazmıştır. Dâhiliye Nezareti 20 Kasım 1910 tarihinde verdiği cevapta, nahiye ve köylerde pazar ve panayır kurma yetkisinin vilayet nizamnamesi gereği vilayetlerdeki idare meclislerine devredildiğini bildirmiştir.¹⁸ Böylece sorunun çözümünü valiliklere bırakmıştır. Sorgun için teklif edilen pazar ve panayırın açılması izninin ne zaman verildiğini tespit etmek ne yazık ki mümkün olamamıştır. Ancak bu bilgilerden yola çıkarak, Sorgun'un merkezi olan Köhne-i Kebir'de -muhtemelen kurulduğu yerden adını alarak Köhne panayırı ismiyle- bir panayırın 1910 yılı sonrasında kurulduğunu söylemek olasıdır.

Çözülmesi elzem diğer bir problem ise panayırın açılış ve kapanış tarihleridir. Daha önce belirtildiği gibi, panayırların işlem hacminin daralmaması için devlet tarafından çeşitli tedbirler alınırdı. Bunlardan en önemlilerinden biri de panayırların aynı tarihlere denk getirilmemesiydi. Yozgat panayırı ya da Köhne panayırının açılışının Haziran, kapanışının Temmuz ayı olduğunda hiçbir tereddüt yoktur. Ancak günler konusunda muhtelif bilgi vardır. Örneğin 1891 salnamesi Haziran'ın iptidasında başlatır ve Temmuz ayının beşine kadar sürdüğünü söyler.¹⁹ 1907 yılı salnamesi ise Haziran'ın ilk haftasından başlatır, Temmuz ayının on beşine kadar sürdürür.²⁰ Hüznî Baba, Haziran ayını işaret eder. 1920'li yılların Yozgat Gazetesi ise 1928 yılında panayırın 19 Haziran'da açıldığını belirtir.²¹ Panayırın Temmuz on beşinde kapandığı hususu da nettir. Çünkü Yozgat panayırının kapandığı gün her yıl Kırşehir'de Ağzıaçık adlı meydanda 15 Temmuz'da panayır açılırdı.²² Bütün bu veriler, Yozgat'ta her yıl Haziran'ın ilk yarısında bölgesel bir panayırın açıldığını ve Temmuz ayı ortalarında kadar sürdüğünü net olarak ortaya koyar.

1.1.Yozgat panayırının işlem kapasitesi

Osmanlı arşiv vesikalarına bakıldığında Yozgat panayırı sadece yakın şehirleri ya da orta Anadolu ticaretini etkilemekle kalmayıp kilometrelerce uzaklıkta bulunan Halep, Şam ve Beyrut ekonomisine de tesir etmekteydi. Salnameler, panayırda genellikle at ve kısrakların satıldığından söz eder (Ankara Vilâyeti Salnâmesi 1311, s. 284; Ankara Vilâyeti Salnâmesi 1325, s. 239). Ancak alış veriş sadece bundan ibaret değildi. Yozgat Gazetesi'nin 1928

¹⁸ "...nevâhi ve kurâda pazar ve panayır küşâdı 24 Kânûnisânî 1325 târihli ve beş yüz altmış üç numrolu tahrîrât-i umûmiyye ile tebliğ olunan karar mücebince vilâyâta mevdû' vezâiften bulunmasına mebni..." BOA. DH. İD. nr. 31 / 14, v.1, 7 Teşrinisânî 1326 [20 Kasım 1910].

¹⁹ "... Yozgat kasabasında Haziran'ın ibtidasından Temmuz beşe kadar..." Ankara Vilayeti Salnâmesi 1308, s. 283.

²⁰ "... Haziran'ın ilk haftasından Temmuz on beşine kadar (Köhne panayırı) nâmıyla bir panayır kurulur..." b kz. Ankara Vilayeti Salnâmesi 1325, s. 239.

²¹ "Bu Seneki Panayır Ne Menfaat Bırakıyor", *Yozgat Gazetesi*, yıl 7, sayı 343, 4 Temmuz 1928, s.1.

²² "...Yozgat pazarından sonra Temmuz'un on beşinden Ağustos nihâyetine kadar Kırşehri'nde kasaba hâricinde Ağzıaçık denilen vâsi' meydânda bir panâyır küşâdı ...iş bu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhileri üzerine mücebince irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-müteallık buyrulmuş..." BOA. İ. DH. nr. 1449 / 38, 28 Teşrinievvel 1322 [10 Kasım 1906].

yılındaki panayır haberine göre, burada sadece at ve kısrak değil aynı zamanda “mamulat ve masnuat” yani el emeği ve sanat ürünleri de satılmaktaydı. Kuraklığın tesirindeki bu yılda bile panayırda altı yedi bin canlı hayvan satışa sunulmuştu (Yozgat Gazetesi, 1928, s.1). Panayıra dışardan gelenlerin rahatça alış verişi yapabilmeleri ve güvenliklerinin sağlanabilmesi için yerel idare tarafından gerekli tedbirler alınırdı. Yozgat panayırına katılan başka şehirlerden gelen tüccarın ikametine merkezde tahsis edilmiş hanların varlığı, 1900’lü yıllarda yaşayan ahali için bilinen bir gerçektir.²³ Temettuat tahririnin yapıldığı 1844 senesinde Yozgat’ta mesleği hancılık şeklinde kayıtlı kişilerin bulunması han geleneğini daha eskilere götürmektedir (Bağdatlı, 2001, s.37).

Yozgat panayırındaki alış verişi gösteren panayır varidat defterine rastlanılmadığından buradaki işlem hacmini kesin olarak tespit etmek mümkün değildir. Ancak dolaylı yoldan meseleye değinen birkaç arşiv vesikasından çeşitli veriler elde edilebilir. 1907 yılında Orta Anadolu’da ortaya çıkan kuraklık ve kıtlık ile Suriyeli tüccarın panayıra girişini tanzim eden arşiv belgeleri bu türdendir. Kuraklık nedeniyle Yozgat köylüleri hayvanlarının bir bölümünü satışa çıkarmışlardı. Müşterileri ise Şam tarafından gelen Arap tüccardı. Ancak Osmanlı hükümeti, “...hayli vakitdenberü Yozgad panayırına gelerek külliyetli kısrak ahz ve mübâya’sıyla memâlik-i ecnebiyeye sevk ve fûrûht eden Arap tacirlerini...” panayırdan men etmişti.²⁴ Sorunun çözümü için Yozgat Mutasarrıflığı, Suriye Valiliği ve Dâhiliye Nezareti arasında onlarca resmî yazışma yapılmıştı.²⁵ Neticede Suriye Valisi Şükrü Bey’in devreye girerek tüccara kefil olmasıyla sorun çözülmüştü.²⁶ Tesri-i Islahat Komisyonu’nun kayıt altına alma gayesiyle istediği bilgiler, Yozgat panayırının işlem hacminin büyüklüğünü ortaya koymaktadır. İlgili evraklardan Şamlı tüccarın 1907 yılında panayırdan toplam 918 kısrak ve 215 tay aldığı anlaşılmaktadır.²⁷ Bu satış rakamları Yozgat ekonomisinin nedenli canlı olduğunu göstermektedir. Şam’dan gelen birkaç tüccarın binden fazla at satın alması,

²³ Yozgat panayırına gelenlerin merkezde bulunan bir handa kaldıklarıyla ilgili hatırayı Abbas Sayar şu şekilde anlatmaktadır: Rahmetlik Bekir Çapanoğlu bir sohbetinde. “*Abbas Bey dedi. Senin bulunduğun handa (şimdiki özel idare lojmanı) kırk oda vardı. Yaz, panayır zamanı gelince bütün odalar Şam’dan Halep’ten gelen manifatura tüccarıyla dolardı. Ben bir yıl tek tek saydım. Yalnız ipekli kumaş satan on dört tüccar odası tespit ettim. Yalnız ipekli satarlardı*”. bkz. Sayar, *Yozgat Var, Yozgatlı Yok*, s.38.

²⁴ “... hayli vakitdenberü Yozgad panayırına gelerek külliyetli kısrak ahz u mübâya’asıyla memalik-i ecnebiyeye sevk ve fûrûht eden Arap tacirlerinin men’i evâmîr-i mübellîğeye iktizâsından olduğu hâlde Suriye Vilâyeti belediyesinin ve tacirlerin aldıkları hayvânâtı hârice satmayacakları yolundaki ifâdâtı üzerine mahallince yine müsâ’ade olunarak...” BOA. DH. TMİK. M. nr. 249 / 6, v.2, 17 Haziran 1323 [30 Haziran 1907].

²⁵ “...her ne esbâba mebni ise Şam tüccârlarının kısraklarının imrârına müsâ’ade edilmedi...” BOA. DH. TMİK. M. nr. 249 / 6, v.8, 6 Temmuz 1323 [19 Temmuz 1907].

²⁶ Şam’dan gelen Abdullah, Hüseyin, Celil ve İsmail adlı üç tüccar, Dâhiliye Nezareti’ne bir yazı göndermişlerdir. Kısraklarının otlak bulamadığından telef olmaya başladığını ve han köşelerinde fazlasıyla perişan olduklarını dile getirerek, hayvanlarının Şam’a gitmelerine izin verilmesi için Yozgat Mutasarrıfına emir verilmesini istemişlerdir. Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu, meseleyi tekrar değerlendirmiş, Yozgat panayırından kısrak alanların Şam bölgesince tanınan bilinen kişiler oldukları, hayvanlarını önceden de şimdiki de sadece Şam’da sattıklarının Suriye’den gelen yazılardan anlaşıldığını söylemiştir. Bunun üzerine komisyon Ankara Valiliği’ne gönderdiği resmî yazıda, söz konusu tüccara satışın engellenmemesini istemiştir. Bkz. BOA. DH. TMİK. M. nr. 249 / 6, v.9, 8 Temmuz 1323 [21 Temmuz 1907].

²⁷ Şam tacirlerinden Abdullah Efendi 411 kısrak ve 91 tay, Hüseyin Ağa 198 kısrak ve 34 tay, Eyyüp Ağa 150 kısrak, 50 tay, Halil Ağa 159 kısrak 40 tay ki toplam 918 kısrak ve 215 tay almışlardır. Bkz. BOA. DH. TMİK. M. nr. 249 / 6, v.13, 16 Ağustos 1323 [29 Ağustos 1907].

panayırdaki iktisadi hareketliliği göstermesi açısından kayda değerdir. Nitekim panayırdan mütevellit önceki yıllardaki Yozgat'ın ekonomik durumu, komşu şehirleri de harekete geçirmiş ve onlar da şehirlerinde panayır kurulması için girişimde bulunmuşlardır.

Panayır açılması için ilk olarak Çorum harekete geçti. 1904 yılında Çorum kazası ileri gelenleri, şehirlerinde bir panayır kurulması taleplerini ilgili mercilere iletmeye başladılar. Dâhiliye Nezareti'nin ilgili tezkiresi Şurayı Devlet Mülkiye Dairesi'nde görüşüldü. Düzenlenen mazbata Sadarete ve oradan iradesi alınmak üzere Sultan II. Abdülhamid'e gönderildi. Çorumlular; bölgede her türlü ehli hayvan türünün yetiştirilebildiği ve çiftçilerin ihtiyaç fazlası hayvanları satmak istedikleri ancak uzak bölgelere götüremediklerinden mağduriyet yaşadıklarını dile getirdiler. Çorum'un Samsun yolu üzerinde ticari öneme sahip bir yerleşim alanı olduğu burada deri, yün ve tiftik ile tohumluk zahirenin, zirai araç ve gereçlerin, döşemelik ve elbiselik mensucatın ve el işlemesi ürünlerin kolayca satılabilmesi için talep edilen panayırın mutlaka açılması gerektiğini iletmışlerdi. Sultan II. Abdülhamid Çorumluların bu talebini 8 Ağustos 1904'te uygun bulmuştur.²⁸ Böylece Çorum'da her sene 2 Mayıs- 15 Mayıs arası bir panayırın tertip edilmesi kararlaştırılmıştır.

Çorum'da panayırın açılmasından iki yıl sonra bu defa Kırşehirli harekete geçti. 24 Haziran 1906'da Sadarete gönderilen resmi yazıda; Kırşehir merkezi kasabasının Ankara, Yozgat, Kayseri, Ürgüp, Aksaray ve Koçhisar kazalarının ortasında bulunduğu ve Yozgat pazarından sonra Temmuz ayının on beşinden Ağustos ayının sonuna kadar burada da bir panayır açılması istenildi. Söz konusu panayırdaki her türlü hayvan ve eşyanın alınıp satılabileceği ifade edildi. Ayrıca bu panayırdaki halı ve kilim, yapağı yün ve tiftik, yağ ve peynir gibi hayvansal ürünlerin satılabileceğini bunun yanı sıra bakır eşya ve diğer ürünlerin de sergilenip satılabileceğine işaret edildi.²⁹ Kırşehirli bu talebi padişah II. Abdülhamid tarafında uygun bulundu ve 10 Kasım 1906 tarihli irade-i seniyye ile Kırşehir kasabası haricinde Ağzıaçık adı verilen geniş bir meydana bir panayır açılmasına karar verildi.³⁰ Bölgede birbirine komşu üç şehirde açılmasına izin verilen panayırlar, sıralı biçimde tertip edilmiş olacaklardı. Böylece ilk olarak 2 Mayıs-15 Mayıs arasında Çorum'da panayır açılacak, ardından 1 Haziran'da Yozgat panayırını kurulacak ve Temmuz başına ya da on beşine kadar

²⁸ "...iş bu tezkire-i sâye-i sadâret-penâhileri üzerine mücebince irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî şeref müteallık buyrulmuş..." BOA. İ. DH. Nr. 1425 / 25, v.2, 26 Temmuz 1320 [8 Ağustos 1904].

²⁹ "... Yozgad pazarından sonra Temmuz on beşinden Ağustos nihâyetine kadar Kırşehri 'nde her nev'î hayvânât ve eşyâ alınıp satılmak üzere bir panayır küşâdı muhassenât ve fevâidi mücep olacağından bu panayırdaki hayvânât ile berâber halı ve kilim ve yapağı ve tiftik ve peynir ve yağ ve avâni-i nühâsiye ve eşyâ-yı sâ'ire fûrûht olunabileceği..." BOA. DH. MKT. nr. 1093 / 51, 11 Haziran 1322 [24 Haziran 1906].

³⁰ "...Yozgad pazarından sonra Temmuz'un on beşinden Ağustos nihâyetine kadar Kırşehri 'nde kasaba hâricinde Ağzıaçık denilen vâsi' meydana bir panâyır küşâdı ...iş bu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhileri üzerine mücebince irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref müteallık buyrulmuş..." BOA. İ. DH. nr. 1449 / 38, 28 Teşrinievvel 1322 [10 Kasım 1906].

devam edecek, onun hemen ardından 15 Temmuz - 30 Ağustos arası Kırşehir panayırını açılacaktı.

1.2.Yozgat panayırında yaşanan sorunlar

Yozgat panayırında bazı dönemlerde muhtelif sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlilerinden biri şüphesiz hırsızlık vakalarıydı. Böyle bir olay 10 Eylül 1855'te yaşanmıştır. Yozgat'ta kurulan panayırda ticaret yerinin çadırına geceleyin giren Hasan isimli iki şahıs yaklaşık 2.000 kuruş değerinde eşyayı çalmışlardır. Olay akabinde hırsızlar derhal yakalanarak sorgulanmışlar ve suçlarını itiraf etmişlerdir. Çalınan eşya sahibine iade edilmiştir. Hırsızlara birer yıl pranga cezası verilmiş ve mahalli idareciler, bölgenin emniyeti için gösterdikleri gayretten dolayı takdir edilmişlerdir.³¹ Panayıra gelen tüccarın başına gelen hırsızlık vakaları 1928'lerde de vuku bulmuştur. Yozgat Gazetesi'nin 11 Temmuz 1928 tarihli nüshasına göre; Mucur'a bağlı Kızıldağ ve Yeniyapan köylerinde ikamet eden Hacı Osman Efendi oğlu Musa Ali ve Abdullah oğlu Ramazan ve Mehmed Çavuş oğlu Hacı Çavuş, Yozgat panayırına mal getirirlerken Azizli köyü yakınlarında mola vermişlerdir. Uykuya daldıkları sırada iki kişi tarafından saldırıya uğramışlar ve iki merkepleri, 30 lira paraları ve yaklaşık 20 çinik buğdayları çalınmıştır. Kısa sürede olay, ilgili birimler tarafından araştırılmış ve gaspçılar yakalanarak cezalandırılmışlardır (Dikmen, 2011, s.253).

Panayırın kronik sorunu hırsızlık vakalarından başka diğer önemli sorunu ise bölgede yaşanan Ermeni hadiseleriydi. 1890'lı yıllarda İstanbul ve Anadolu'da baş gösteren Ermeni kargaşası, panayırları da olumsuz etkilemiştir. Yozgat'ta Ermeni olaylarının baş gösterdiği 1893 yılında benzer vakalar ortaya çıkmıştır. Aslen Kayserili olan ve İnebolu'da ikamet eden Agop Can adlı tüccar, görüştüğü silahlı birkaç Ermeni çetecinin eylem yapma hazırlığında olduklarını ve Yozgat panayırının bitimini beklediklerini istihbarat etmiştir.³² Bunun üzerine hükümet gerekli tahkikatın yapılmasını istemiştir. Durumun ciddiyeti 15 Haziran 1894 tarihli bir şifreyle Ankara ve Bitlis vilayetlerine gönderilmiştir. Ermeni fesatçıların eylem yapmak için panayırları fırsat olarak gördükleri, Yozgat civarı panayırlarının da bu tehlike çemberinde bulunduğu ve bunun engellenmesi için tedbir alınması istenmiştir.³³ Ermeni olaylarının yoğun yaşandığı 1906 yılında taşrada yer yer bazı olumsuz hadiseler vuku bulmaktaydı. 4 Temmuz 1906 tarihinde vilayetlere gönderilen emirde, Ermeni fesatçılarına dikkat edilmesi, fedailerin

³¹ "... Yozgad kasabası ittisâlinde kişâd olunmakta olan panayırda ticâret yerinin çadırında leylen iki bin kuruşluk mikdârı bir dek eşyâ ahzına ictisâr eden ekrâddan ve sârik makulesinden Hasan ve diğer Hasan ile ..." BOA. Sadâret Mektub-i Kalemi Meclisi Vâlâ Evrakı (A. MKT. MVL), nr. 74 / 76, 27 Zilhicce 1271 [10 Eylül 1855].

³² "...Kayseriye ahâlisinden olup hayvan alıp satmak san'atıyla birkaç senelerden beri İnebolu Kastamonu'da ikamet eden Agop Can nâm şahsa Ermenilerden iki kişi..." BOA. DH. ŞFR. nr. 159 / 62, 1 Haziran 1309 [13 Haziran 1893].

³³ "...Ermeni fesesdesinin icrâ-yı fesâd için panayırları fırsat 'ad ile ictimâ' oldukları..." BOA. BEO. nr. 221 / 16507, 3 Haziran 1310 [15 Haziran 1894].

yanıcı ve yakıcı madde kullanımı hususunda teyakkuzda bulunulması istenmişti. Bu emre istinaden Yozgat mutasarrıflığı Ankara Vilayeti'ne resmi bir cevap göndermişti. Gönderilen yazıda, panayır mevsimi olduğundan yörede tedbirlerin artırıldığı, panayır mahalli ile Yozgat içinde geceli gündüzlü devriyeler gezdirildiği ifade edilmiştir.³⁴ Kısacası artan Ermeni olayları karşısında Yozgat mutasarrıflığı, panayırın olumsuz etkilenmemesi için devriyeler gezdirerek tedbirler almıştır.

Panayırdaki ticari varlığı tehdit eden en önemli sorun ise şüphesiz sığır vebası vakalarıydı. Böyle bir hadise 1898 yılında yaşanmıştır. Cebel-i bereket (Osmaniye), Kozan ve Islahiye bölgelerinde ortaya çıkan sığır vebası, bir anda dikkatleri Köhne panayırına çekmiştir.³⁵ Çünkü söz konu veba salgını Yozgat civarındaki bazı köylerde de görülmüştür. Her yıl Haziran başında açılan panayır, belgedeki yazışma trafiğine bakılırsa bu nedenle güz mevsimi geldiği halde hala açılmamıştır.³⁶ Yozgat İdare Meclisi panayırın iptalini arzu etmiştir. Ancak bu defa mültezimin ve ona bağlı olarak hazinenin zarara uğrayacağı endişesi ortaya çıkmıştır.³⁷ Salgının bir türlü önüne geçilememesi üzerine Yozgat Sancağı İdare Meclisi panayırı tatil etmek zorunda kalmıştır.³⁸ Salgının her tarafa ulaşmış olması, söz konusu kararın uygulanmasını zora sokmuştur.³⁹ 1907 yılında tekrar ortaya çıkan salgın sonrasında baytar müfettişlikleri çalışmalar başlatmış ve onların verdikleri raporlar doğrultusunda yasaklayıcı tedbirlere başvurulmuştur.⁴⁰ 1927 yılında yaşanan salgın nedeniyle Yozgat panayırı iptal edilmiştir (Altunsoy, 2014, s.98).

Yozgat panayırını derinden etkileyen faktörlerden biri de 1920'lerin sonlarında üst üste yaşanan kuraklık hadisesidir. Cumhuriyet devri Yozgat basınının akla gelen ilk ismi olan Yozgat Gazetesi, 4 Temmuz 1928 tarihli nüshasında yaşanan ekonomik krizi, muhabir Refet Bey'in kalemiyle gazeteye taşımıştır. Refet Bey, "*bu seneki panayır ne menfaat bırakıyor?*" "*memleketin iktisadi halini panayırdan anlayabiliriz*" başlıklarını kullanmıştır (Yozgat Gazetesi, 1928, s.1). Haberin baş tarafında panayırın önceki yıllardaki durumunu ifade için tespitlerde bulunulmuştur. "*...Haziranın on dokuzunda açılan şehrimiz panayırını, memleket*

³⁴ "... panayır mahalli ile kasaba derûnunda geceli gündüzlü devriye kolları gezdirilerek mutabassırâne hareket edilmekte olduğu..." BOA. DH. TMIK. M. nr. 226 / 7, 23 Haziran 1322 [6 Temmuz 1906].

³⁵ "...Cebel-i Bereket ve Kozan sancaklarıyla İslâhiye kazası dâhilinde vebâ-ı bakarı bulunmasından dolayı Yozgad'da da küşâdı mu'tad olan Köhne panayırına gönderilecek hayvânât için itihâzı lâzım gelen tedâbir hakkında ..." BOA. DH. MKT. nr. 2132 / 73, 30 Teşrinievvel 1304 [11 Kasım 1898].

³⁶ "...Yozgad Sancağı'nda ber-mu'tâd bu sene dahi Köhne panayırını açılacak ise de Yozgad civarındaki ba'zı karyede ve Sorgun ve Kızılkoca nahiyelerinde kezâlik birkaç karyelerinde vebâ-ı bakarı olduğu ve Yozgad'da yevmi on on beş hayvan telef olmakta..." BOA. DH. MKT. nr. 2115 / 110, 30 Eylül 1314 [12 Ekim 1898].

³⁷ BOA. DH. MKT. nr. 2132 / 73, 30 Teşrinievvel 1304 [11 Kasım 1898].

³⁸ "...Köhne panayırının müddet-i mu'ayyenesi münkazi olduğu halde ta'tili Meclis-i İdâre-i Livaca taht-ı karara alınmış..." BOA. DH. MKT. nr. 2181 / 9, 10 Mart 1315 [22 Mart 1899].

³⁹ "...ta'tiline lüzum gösterilen Köhne panayırını bir takım esbâb-ı mâni'a serdiyle ta'til edilmediği..." BOA. DH. MKT. nr. 2181 / 9, 10 Mart 1315 [22 Mart 1899].

⁴⁰ "...bu misillü pazar ve panayırların kat'ân kurdurulmaması zâbita-ı sıhhye-i hayvâniye icâbâtından bulunduğu ve bir an evvel izâlesi ..." BOA. DH. MKT. nr. 2611 / 73, v.2, 26 Kânunievvel 1322 [8 Ocak 1907].

iktisadiyatında çok vâsi' ve mühim kazançların doğmasına vâsita olan ...” bir fırsat olarak tanımlanmıştır. Devamında alıcı ve satıcıların kuvvetli ümitlerle buraya geldikleri, geçmiş yıllarda şöhretli olan panayırın her sene bu mevsimde müstesna bir vaziyet sergilediği ifade edilmiştir. Panayırın sadece Yozgat’a değil bütün memleketin iktisadi varlığına katkı sağladığından bahsedilmiştir. Yaşanan kriz “... bu sene geçen senelere nispet edilemeyecek derecede kazançsız bir haldedir...” cümleleriyle okuyuculara aktarılmıştır. Gerçekte nicelik olarak bakıldığında panayırın yine eskisi gibi kalabalık olduğu gözlenmiş ancak “... içine girilip de cereyan-ı hâl tetkik edildiği zaman, müteessir olmamak iktisadi vaziyetimizin düşkünlüğü karşısında acı acı düşünememek imkansızdır...” yorumu yapılmıştır. 1928 yılı panayırına da iştirak eden ve manda, inek, öküz ve koyunlarını satışı çıkaran köylüler; yaklaşık altı yedi bin canlı hayvanın satışa sunulduğu büyük pazarda baş döndürücü durgunluk nedeniyle hayal kırıklığına uğramışlardır. Şiddetli kış mevsiminde hayvanlarını doyurabilmek ve bahara çıkarabilmek için büyük çileler çeken köylülerin pazara getirdiği ineğe on lira fiyat biçilmektedir. Altmış-yetmiş lira değerindeki mandaları yirmi beş - otuz liraya kimse almamıştır. Gazete pazarın durumunu şu şekilde okuyucusuna iletmiştir: “... panayır mahalli kalabalık itibariyle mahşeri bir manzara gösteriyor, içine dalıp da vaziyeti kavramayanlar mühim bir alış verişin cereyan ettiğini zannediyorlar. Fakat levhanın aslı bu değildir. O mahşeri kalabalık tabirince ümitle koşup gelenlerin teşkil ettiği kuru bir kalabalıktır...” . Pazarı gezen insan çok ama yapılan alış veriş tutarı günlük iki yüz lirayı bile bulmamaktadır. Piyasada para olmadığından pazara gelen köylüler, trampa olarak tanımlanan takas usulüne göre alışveriş yapmak istemişlerdir. Ancak bu bile imkân dışıdır. Çünkü “... merkebi inekle, ineği öküzle, öküzü atla, atını camuşla trampa emeğe muvaffak olanlar kârlıyız diye köylerine dönüyorlar...ne kasaplık kısır ineklere, genç düvelere müşteri var, ne de ağnam sürülerine ...” Yozgat panayırının ahvalinin bu denli perişan olduğunu anlatan gazeteye göre bunun en önemli sebebi parasızlık ve sermayesizliktir. Memlekette iş yapmak isteyenlerde para olmadığı için bir şey alamamışlardır. Derin ihtiyaçlar ağır borçlar altında bunalan köylüler, malını mutlaka satıp ihtiyaçlarını gidermek amacıyla elli lira değerinde bir hayvanını on beş liraya satmak mecburiyetinde kalmışlardır (Yozgat Gazetesi, 1928, s.1). Kuraklığın etkisinin azaltılması için Hilal-ı Ahmer cemiyeti tarafından Yozgat’a 5 bin lira gönderilmiştir (Kalaycı, 2016, s.124). Ancak bu para da sorunu çözememiştir.

Sonuç

XIX. yüzyılda Yozgat ve çevresinde açılan hafta pazarları ve büyük panayırlarla ilgili bu kısa araştırma neticesinde birkaç önemli sonuca ulaşılmıştır. Evvela kaynaklarda pazar ve panayır

terimlerinin birbiri yerine kullanıldığını ifade etmek gerekir. Yukarıda detaylıca üzerinde durulduğu üzere, Bozok bölgesinde Bozok pazarı adıyla rastlanılan ilk pazar 1585 tarihlidir. Yozgat şehir merkezinde haftalık pazar, ilk olarak Çapanoğlu Süleyman Bey'in girişimiyle 1793 tarihinde açılmıştır. Bundan başka Yozgat yakınlarında Akdağmadeni, Budaközü, Boğazlıyan kazaları, Kuşçu köyü ve Köhne nahiyesinde de hafta pazarları kurulmuştur.

Yozgat yöresinde hafta pazarı dışında geniş çaplı ve bölgesel nitelikli büyük panayır tertip edilmekteydi. Yozgat panayırı her sene Haziran ayının ilk haftasında Yozgat merkezde kurulmakta ve Temmuz ayı ortasına kadar sürmekteydi. Bunun dışında 1910 yılı sonrasında Sorgun kazasında da bir panayır kurulmaktaydı. Yozgat panayırı, Yozgat ve bağlı kazalarda yaşayan ahalinin, el işi ürünleri, zirai aletleriyle birlikte küçük ve büyükbaş hayvanlarını satma imkanı elde ettikleri büyük bir pazardı. Buraya sadece Yozgat ve çevre şehirlerden gelenler olmayıp, aynı zamanda Yozgat'a yaklaşık 650 km uzaklıkta bulunan Halep ve yaklaşık 1000 km uzaklıkta bulunan Şam şehirlerinden tüccarlar da gelmekteydi. Bir aydan fazla süren panayır boyunca binlerce alışveriş yapılmakta, para el değiştirmekte ve kültürel etkileşim yaşanmaktaydı. Yozgat bu yönüyle XIX. yüzyılda bölgede panayır kültürüne öncülük etmekteydi. Nitekim panayır sayesinde yakalanan ticari ivme, Çorum ve Kırşehir'i harekete geçirmiş ve her ikisi de kendi şehirlerinde benzer panayırın açılmasını sağlamışlardır. Yozgat'ın söz konusu panayır geleneği, günümüzde her yıl Nisan ayı sonlarında tertip edilen tarım gıda ve hayvancılık fuarıyla sürdürülmektedir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. A. DVN (Bâb-ı Âsafî Divân-ı Hümâyûn Kalemî), nr. 39 / 17.

BOA. A. DVNSMHM.d., (Bâb-ı Âsafî Divân-ı Hümâyûn Mühimme Defterleri), nr. 58 / 26.

BOA. A. MKT. MVL (Sadâret Meclis-i Vâlâ Evrâkı), nr. 74 / 76.

BOA. AE. SİBR (Ali Emiri Sultan İbrahim), nr. 2 / 200.

BOA. BEO (Bâb-ı Âli Evrâk Odası), nr. 221 / 16507.

BOA. C. BLD (Cevdet Belediye), nr. 84 / 4152.

BOA. C. DRB (Cevdet Darphane), nr. 32 / 1580.

BOA. C. ML (Cevdet Mâliye), nr. 251 / 10366, 453 / 18325.

BOA. DH. İD (Dâhiliye İdâre), nr. 31 / 2, 31 / 14.

Özger, Y.

BOA. DH. MKT (Dâhiliye Mektûbî Kalemî), nr. 1093 / 51, 2115 / 110, 2132 / 73, 2181 / 9, 2611 / 73.

BOA. DH. ŞFR (Dâhiliye Şifre Kalemî), nr. 159 / 62, 383 / 117.

BOA. DH. TMIK. M (Dâhiliye Nezâreti Tesri-i Muamelât Komisyonu), nr. 226 / 7, 249 / 6.

BOA. İ. DH (İrâde Dâhiliye), nr. 1425 / 25, 1449 / 38.

Sürelî Yayınlar

Ankara Vilâyeti Salnâmesi 1308, 1311, 1325.

Servet-i Fünûn, sayı 1058, 1 Eylül 1327.

Yozgad Gazetesi, yıl 7, sayı 343, 4 Temmuz 1928.

Kitap ve Makaleler

Altunsoy, N. (2014), Amasya Vilayeti Gazetesi 1922-1928, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kırklareli.

Bağdatlı, A. (2001), Tanzimat Dönemi Yozgat Kasabasının Sosyo-Ekonomik Yapısı, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.

Dikmen, ZB. (2011). Yeni Yozgat Gazetesi (1925-1928) Transkripsiyon ve Tahlilli Fihristi, *Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Yozgat.

Erdoğan, M. A. (1994). 18-19. Yüzyıl Osmanlı Panayırları ve Hafta Pazarlarına Dair Belgeler-I, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, 5, 49-129.

Kalaycı, ZB. (2016). Yeni Yozgat Gazetesi Yazılarında Cumhuriyet Ekonomisi, I. *Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı*, III, 118-126.

Kallek, C. (2007). Pazar, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 34, 194-203.

Kapusuzoğlu, S.B. (2016). *Seferberlik Mahşeri Büyük Harpte Yozgat*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Karaca, TN. (2004). 19. Yüzyıl Avrupa Seyyahlarının Gözü İle Bir Anadolu Şehrinin Sosyo-Ekonomik Yapısı, *Doç. Dr. Günay Çağlar Armağanı*, Erzurum.

- Karaca, TN. (2005). *Ermeni Sorununun Gelişimi Sürecinde Yozgat'ta Türk-Ermeni İlişkileri*, Ankara: TTK Yayınları.
- Koç, Y. (2013). Yozgat, DİA, 43, 559-564.
- Küpeli, Ö.(1999). “Osmanlı Devleti'nde Panayır Organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırının Tarihine Dair”, *Osmanlı*, 3, 490-497.
- Metin, R. (2007). XVI. Yüzyılda Orta Anadolu'da Nüfus ve Yerleşme (Bozok, Kırşehir, Nevşehir ve Keskin Örneği), *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara.
- Özger, Y. (2016). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yozgat'ın Sosyoekonomik Ve Demografik Yapısı”, *Tarih Okulu Dergisi*, XXVI, 117-143.
- Polat, S. (2017). Yenilikçi Bir Ayan: Çapanoğlu Süleyman Bey”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara.
- Sayar, A. (2007). *Yozgat Var, Yozgatlı Yok*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Şen, Ö. (1996). *Osmanlı Panayırları (18 19. Yüzyıl)*, İstanbul: Eren Yayınları.

Extended Abstract

The subject of our study is the weekly bazaars and fairs organized in and around Yozgat in the 19th century. The first weekly bazaar in the Yozgat region is dated 1585. Researchers consider the bazaar culture as one of the significant indicators of urbanization. Sociologist Max Weber has shown having bazaars as a condition for a region to be considered as a city. The word bazaar is of Persian origin. Its lexical meaning is “a place” where buyers and sellers gather at certain times for trade purposes. These places, however, are open and public areas. The term fair, on the other hand, has a wider meaning than the term bazaar. It has passed from Ancient Greek to Turkish. Fairs are major markets in which goods and commodities that are brought from distant regions are traded at certain times of the year.

Weekly bazaars and fairs established in cities are two important and irreplaceable elements of commercial life. Bazaars are local, and small-scale exchanges are made around there. Fairs, on the other hand, have regional, national or international characteristics. It would be based on the government’s permission to set up fairs in the Ottoman country. The first weekly bazaar in the Yozgat region, which was our research site, had been established on Mondays since 1793, with the initiative of Çapanoğlu Süleyman Bey. The bazaar, being mentioned, was generally operated by Bozok Banner-lords. The weekly bazaar that was established in 1793 continued until the early 1900s.

Apart from the weekly bazaars, there were also fairs serving the public in the Yozgat region. However, organizing fairs was subject to many bureaucratic processes. Fairs established in the nearby regions were not coincided on the same dates in order not to reduce the volume of goods and transactions in the fairs. Attention was paid to make them a continuation of each other. The Yozgat Fair would be established in the center of Yozgat in the first week of June every year and would last until the middle of July. Apart from that, a fair was established in the Sorgun district after 1910. The Yozgat Fair was a large market where people living in Yozgat and the affiliated districts had the opportunity to sell their handicraft products, agricultural instruments, and small cattle and bovine animals. The executives would take measures to secure the fair. There were not only people coming to the fair from Yozgat and its surrounding cities, but also merchants coming from Aleppo, which is about 650 km away from Yozgat. Likewise, there were also merchants coming from Damascus, which is about 1000 km away. Thousands of products were traded at the fair, which lasted more than a month. In addition to that, social and cultural interactions were being experienced.

Because no revenue records showing the trade in the Yozgat Fair could be found, it was not possible to determine the exact volume of the transaction here. However, a variety of data could be obtained from several archives that were indirectly referring to the subject. For instance, it was written, in a document from 1907, that a few merchants from Damascus bought about a thousand horses. These sales figures show how lively the Yozgat economy was. The Yozgat fair has pioneered the surrounding cities, as well. Çorum administrators have taken initiatives and proposed the establishment of a fair in 1904. Their demand was accepted by the government. Thus, a fair has been organized in Çorum since 1904. After Çorum, Kırşehir administrators have also made similar demands. With the approval of the government, a fair has been established in Kırşehir since 1906. Thus, an economic vitality has been experienced for nearly two months in the entire region.

Various problems have emerged in the Yozgat Fair at certain times. One of the most significant of these problems has been theft. To avoid harm to the merchants, the administrators have taken the necessary precautions. The thieves were captured and punished. Another major problem that threatened the commercial presence in the fair was the outbreak of cattle plague. The outbreak of such an epidemic in 1898 in the Kozan and Islahiye regions also reached Yozgat. The fair was not organized in that year due to the plague. This situation has adversely affected the economy of the region. Another one of the factors that deeply affected the fair was the drought incident in the late 1920s that has occurred repeatedly.

The Yozgat Newspaper, the first name that came to the mind regarding the Yozgat media of the republican period, carried the economic crisis to the copy of the newspaper dated 4 July 1928 through its journalists. The reporter critically presented the subject as “what benefits this year’s fair brings”. The newspaper discussed that the fair had made commercial contribution not only to Yozgat but also the whole country. It was pointed out that trade was not possible due to the economic crisis. It was stated that the fairground was very crowded, but the number of people who were shopping was extremely low. The newspaper has also suggested various ideas on how to eliminate the crisis.

Based on this research study, it was concluded that the city of Yozgat pioneered the culture of fair in the region in the 19th century. The fair tradition of Yozgat, that is in question, is carried out today through the agriculture, food and livestock expo, which is being organized in late April every year.